

במסורת היהודית? ואצלי הוא זה: רדיפת השלום ואהבת השלום. לא בכל מחיר, לא במחיר הנפש, לא הצביעות של הוועט הלחי השנייה.

אליאב: לא תורת גאנדי.

אך יחד עם זה, ההכרה שהגבול הבטוח ביותר לעם הוא השלום. משוררי התהילים הבינו, בזמנם, מה שמדינאים מפוכחים לא הבינו. הם מקווים ומתפללים לאל, השם גבולך שלום. הגבול הוא גבול השלום. אם יש שלום, זהו הדבר הקובע.

אם משלבים את זה עם עקרון הפשרה, שניים אוחזים בטלית, מגיעים לפילוסופיה יהודית מקורית אך לנהוג בקונפליקטים בין אדם לאדם ובין חברה לחברה.

אליאב: איך אתה מסביר לעצמך שהאופי של עמנו, כפי שארץ, התפתח ברור האחרון בכיוון שונה כל כך? האם אנחנו מתרחקים מן ה'יהדות, או שהיהדות שינתה את עורה?

אליאב: היהדות אינה יכולה לשנות את עורה. אין עליה בעלים בלעדיים. לאשרנו, איש לא הוציא קופירייט על התנ"ך, על המשינה, על התלמוד, על הרמב"ם, על החסידות, על הזוהר, על המהר"ל מפראג. הם כולם מצוטטים בספר שלי. לא יכולים לשנות תורה. אפשר לזייף אותה, אבל אפשר גם להראות אותה ביופיה ובאמתותה. בזה נכשלונו, בלי ספק. ואנחנו משלמים ביוקר.

אנחנו צריכים, לדעתי — והספר הזה הוא רק ניסיון קטן — לחזור למישבצת הראשונה. להתחיל ללמד מחדש את היהדות, והמסורת היהודית, כפי שאני מבין אותה. ואיש אינו יכול לאסור את זה, כל זמן שאני מצטט נכון. וזהו רק התחלה של דרך ארוכה מאד, שאנחנו צריכים לעשות בחינוך מחדש לערכים יהודיים-אניברסליים.

אליאב: איך כל זה בא לך? מה הרקע שלך, מבחינה יהודית?

אליאב: אני חייב את אהבתי למסורת-ישראל לאבי. הוא היה מבני חשה, אגודת-סתר יהודית של אחד-העם ברוסיה, דתי במובן היפה ביותר של המילה, וזובלני ללא-גבול.

שומר-מיצות?

אליאב: בוודאי. כשבני גדלו על חולות תל-אביב הקטנה.

כשאני למדתי בגימנסיה החילונית הרצליה, והלכתי

„תודות לאבי, שהיה דתי“

והייתי מסוגל לעלות לחורה בוילנה ובסארקנד!

לצופים ולהגנה, הוא רק עליידי מקל-נועם ועליידי דוגמה אישית הביא אותי ללכת איתו לבית-הכנסת. וחיבב עלי את הקריאה בהפסטה. לפני בריה-מיצות, לגמרי בדרך וולונטרית, הוא הביא אותי לכך. הוא נתן לי רבי שלמד אותי גמרא. למדתי לקרוא דף גמרא בצורה מסודרת. מה שאני יכול לעשות עד היום.

תורת-האב הזאת שימשה אותי, במובן פרגמטי, במשך ימי חיי, פעמים רבות. ראשית כל, במגע עם יהודי בריית-המועצות, כאשר אחד המקומות היחידים שבו אפשר היה להיפגש עם יהודים היה בית-הכנסת, ושם — גם בכוכארה, בסמרקאנד, וגם בליטא — יכולתי לבוא לפני התורה כשליחיציבור, ולקרוא בהפסטה, לאושרם של היהודים האלה. לא התבלבלתי.

הוא הדין בעבודתי עם יהודי מארוקו וכרדיסטאן, הן בגליונותיהם, הן ביישובם בארץ.

אליאב: איך ענה בלבך הרעיון לכתוב דווקא את הספר הזה? ודווקא עכשיו?

אליאב: זה בא לי מייד אחרי מלחמת יום-הכיפורים. היום ברור לי שזאת היתה ריאקציה, רציתי לחפש מקורות של אור ונחמה ותקווה במסורת היהודית. חזרתי לימים אחרים, לעולם אחר, לחינוך אחר.

או התחלתי לבדוק אם מה שהטיפו לנוצר ולעם כאן, בין ששתי-הימים ויום-כיפור, זה נכון. ידעתי שזה לא כל היהדות. התחלתי לחפש באופן שיטתי את מקורות רעיון השלום במסורת היהדות, לאורך 4000 שנים. עשיתי את זה בכנסת, בעיקר.

כמליאה?

אליאב: בספרייה, בעזרת הסדרן של הכנסת, יוסף סתווי, איש נפלא. הבקי במסורת ישראל ובחוכמת ישראל, ובעזרת רבי בצלאל לנדוי, הכתב הפרלמנטרי של המודיע. שניהם עזרו לי לשחות באוקיינוס של החוכמה היהודית, ולחפש את המקורות על השלום.

כאשר דליתי את המקורות האלה — ובספר יש רק חלק מהם — עמדה לפני הברירה: או להשאיר את זה לעצמי, או להיות שבע-רצון לעצמי, מדעית נחמה נחמה לעצמי; או לעשות עבודה מחקרית, מדעית במרכאות, מן דוקטוראט, שיהיה מונח על האיציטבאות; או ללכת בדרך שהלכתי בה, לעשות סלקציה מתוך אלף מקורות, לקחת מהם, לכתוב את הטקסט וללכת לדני קרוון ולבקש את שיתוף-הפעולה שלו. ליצור מזה מה שגוצר, על-מנת שזה יהפוך ספר חינוכי-מסורתי-פוליטי.

וכך עוברים אנחנו לחקוק של דני כפי שר. האם אתה דתי?

קרוון: לא, אני לא דתי. ואני לא מאמין באלוהים. וגם לא הלכתי לבית-הכנסת!

כשהייתי דיפלומט ישראלי במוסקבה, שמעתי את כרושצ'וב מדבר בכנס של המפלגה הקומוניסטית, לפני מאה אלף איש, עם אורחים ממאה ארצות, ומבלי להזכיר את המקור ציטט מילה במילה את „וכיתתו חרבותם“ — ברוסית.

אם כן, איך אתה מסביר שהדת היהודית, כפי שהיא מובאת לנו בארץ כיום, נראית כדת של מידחמה וכיבוש והוסר-פשרה?

אליאב: מה שמוצג לפנינו כיום, בצורה כזו, זו פסבדודת יהודית.

האנשים המציגים את זה כך, ואני בשום פנים ואופן לא אומר שזה כל האנשים הדתיים בישראל — יש פרופסור

„אפילו הנשיא סאדאת“

נאלץ לקחת כסוק

מן התנ"ך כאשר

דיבר על חזון העולם!

אורבך, ופרופסור ליבוביץ, ומשה אונג, ואפרים שילה מטירת-צבי, ורבי-סרבים אחרים, התרשבים את מחשבת היהדות האמיתית — הם עושים מלאכה סלקטיבית, ואני מודה שגם אני, בספר הזה, עשיתי מלאכה סלקטיבית. הם מוציאים את הפסוקים המתאימים להם, למטרותיהם, למשל: ספר יהושע — שהוא ספר יפה לכל הדעות, ספר-מלחמה מעניין, אפוס לאומי יפה — משמש להם כעמוד-הפשרה של כל התנ"ך.

אני טוען שאילמלא תורת הנביאים — אותם תריסר או שני תריסרים של נביאים שקמו לפני ישראל, ושהגדירו ליס ביניהם היו ישעיהו וירמיהו, עמוס והושע, שהטיפו לצדק חברתי, לשוויון ולשלום, גם לשלום אוניברסלי — אילמלא תורת הנביאים היה התנ"ך נשאר בבחינת אפוס לאומי, שיש רבים כמוהו לעמים אחרים. רק הנביאים ותורתם הפכו את התנ"ך, כזו שהובא לעולם גם עליידי הנצרות והאיסלאם, לספר הגדול ביותר של האנושות, שאין דומה לו. תורת הנביאים עשתה את זה, ותורת הנביאים היא, כסודה, תורת שלום וצדק.

האם אהבת-השלום היהודית, שאתה מדבר עליה, היא פאציפיזם?

אליאב: כפירוש לא. מפני שגם בזה היהודים מייחדים-במינם.

די קרוב ללא תרצח, המוטו של תורת-משה המוגדר תאיסטית, יש: „והחורה אמרה, אם בא ההורג, השכט להורגו“. הלא תרצח הגדול האוניברסלי מפני מקומו, ולו זמנית בלבד, לייצר העמידה הפשוטה על הנפש. דני קרוון: משה, כשהוא ראה איש מצרי מכה איש עברי למוות, התערב באופן אישי, למרות שאמר „לא תרצח“.

אליאב: לפי אותה תורת משה, כשהם כבר הולכים לכבוש להם נחלת-אבות, הם מצווים „כי תקרב אל עיר להילחם אליה, וקראת אליה לשלום“.

האם אין זה מתנגש עם מיצות ספר יהושע ועקור את עם הארץ?

אליאב: אין ספק שבחזון מסורת של 4000 שנה יש ניגודים, ודברים הפוכים זה מזה. הם קיימים בתנ"ך, במישנה, בתלמוד.

השאלה היא מהו, לדעתי, הזרם האמיתי, הקובע,

דני קרוון בתערוכת ציורי „שלום“

הנשיא ולובה מעינים בתדפיסים

קרוון: הלכתי, משום שסבתי היתה יהודיה מאמינה, ואני מאד אהבתי אותה, וגם בגיל ברי-מיצות החלטתי בעצמי ללכת וללמוד את ההפסטה והמפסטר אצל מורה, למרות שאבי לא ראה את זה בעין יפה. הוא לא התנגד לזה, אלא שהיה אתאיסט. ראה את עצמו כחופשי, והיה באופן חריף נגד כפיית דתית. זה לא מצא חן בעיניו, בעיקר אצל משהו שלא אהב ללמוד שום דבר.

כל זה היה בתל-אביב?

קרוון: כל זה היה בתל-אביב הקטנה, ליד שכונת נורדיה. נולדתי ברחוב זרובבל פינת מאה-שערים.

זה כמה מאות מטרים מן המקום שבו גר אז, וגם כיום, לובה אליאב.

קרוון: אני מאמין, אולי, בדת אחרת, אם זה ביכלל דת: בשלום.

אתה קובלת חינוך מארכסיסטי. אתה הניך השומרי-הצעיר, בעוד ששובה הוא הניך ארקי-שורא העובדת הסוציאליזמוקרטית.

קרוון: בדרך כלל, מכל התשובות שמצאתי או, בספרות המארכסיסטית-לניניסטית, נשאלו לי היום רק שאלות.

אליאב: אם דני מאמין בשלום כיישות עליונה, אז דני מאמין ביהדות, לפי התפיסה שלי. זאת היא המסורת היהודית.

קרוון: אני מאד חרד מן המילה „אני מאמין“. יש לי איוושה רתיעה מן המילה „אני מאמין“, משום שאני יודע שהיו הרבה תנועות והרבה אמונות, שבכוח אמונתן הלכו והרגו אנשים. לכן כל דבר שהוא באמונה, ההופכת פאנאטיות, שבשמה מוכנים לעקוד אנשים אחרים, זה בשבילי מוקצה מחמת מיאוס.

הציורים. קשה להתווכח על ציורים.

קרוון: להתווכח אולי קל, אבל לדבר עליהם קשה.

על כל פנים, כשלובה בא אלי והציע לי את ההצעה לעשות עיטורים לספר שלום, לקחת את כתב-היד וקראתי

„עלינו לחזור למישבצת

הראשונה, להתחיל ללמד

את היהדות מחדש,

כפי שאני מבין אותה!“

אותו. ראיתי שאם אני צריך לעטר מ„לא תרצח“ דרך „וכיתתו חרבותם“, דרך תלמוד, חכמים, הרמב"ם, תורת החסידות, ועד אבות הציונות, אז כבד המשא מנשוא. זה בלתי-אפשרי. אני לא מסוגל לעשות את זה.

או הצעתי לו שניקה מתוך מנוסקריפטים עתיקים דברים המקבילים לחומר המופיע בטקסט, מתקופות שונות, ונראה גם את היופי שבצורה, לא רק בתוכן. הצעתי שנעטר את הספרים בדברים שהיהודים עשו במרוצת הדורות.

רציתי שיראו את היופי הצורני שהיהודים נתנו במשך הדורות לרעיונות השלום, וגם לרעיונות אחרים.

יש טעות האומרת שהיהודים עסקו רק במופשט, בדברים שאין להם צורה. זוהי טעות. שגם בעזרת הספר הזה הייתי רוצה לשרש אותה.

חשבתי שזוהו אצא כדי חובה, וכך אעטר את השלום. (המשך בעמוד 28)